

tiž, že na rozdiel od Hegla a Feuerbacha mala Marxova analýza fenoménu odcudzenia už v druhej polovici r. 1843 nielen teoretický, ale aj praktický význam. Táto analýza vyústila do záveru o humanistickom poslaní proletariátu. Autor ďalej rozvíja myšlienku, že kategória odcudzenia, obohatená o sociálne chápanie tohto javu, mala významnú úlohu aj pri vypracovaní hlbšieho chápania človeka (v jednote jeho prírodných a sociálnych určení), pri vymedzení charakteru vzťahov človeka so svetom ako vzťahov tvorivého subjektu k pretváranej skutočnosti.

V závere svojej knihy autor ešte charakterizuje Marxove *Poznámky ku knihe J. Milla*, ktoré hodnotí ako ďalší krok v prehĺbení problematiky človeka a koncepcie humanizmu vôbec, v naplnení ľudskej podstaty sociálno-ekonomickým obsahom. Ukazuje, že v *Rukopisoch z roku 1844* Marx už formuluje ucelené a zásadne nové chápanie ľudského individua ako zložitého, výnimočného a svojimi kvalitami univerzálneho sociálneho fenoménu. Význam nového chápania podstaty človeka autor vidí v tom, že vypracovaním dialektickomaterialistickej koncepcie človeka (v dielach zrelého obdobia Marxovej tvorby) boli definitívne prekonané obmedzenosť a abstraktnosť starého humanizmu a súčasne bol obja-

vený metodologický základ pre poznávanie človeka ako sociálnej bytosti. Svoj rozbor uzatvára stručnou charakteristikou filozofického a eticko-sociologického obsahu Marxovej koncepcie človeka.

K nesporným pozitívam knihy patrí cieľavedomé úsilie chápať koncepciu človeka a humanizmu ako jednu z neoddeliteľných súčastí Marxovho učenia, ukázať logickú kontinuitu Marxovho myslenia, čo najpodrobnejšie zachytiť jeho svetonázorovú evolúciu. V tomto smere je kniha nepochybne cenná a podnetná. Autor spracoval rozsiahlu literatúru, odvoláva sa na početné pramene, s viacerými autorami polemizuje, čo zvyšuje vedeckú hodnotu knihy a môže efektívne usmerniť prácu ďalších bádateľov. No zároveň úsilie uviesť čo najviac prameňov niekedy azda viedlo k istej tézovitosti, resp. deklarativnosti niektorých autorových tvrdení. Autor občas ponecháva na čitateľa „domyslieť si“, v čom niektorí globálne citovaní autori majú či nemajú z hľadiska jeho výkladu pravdu.

Vcelku je táto publikácia prínosom tak pre hlbšie pochopenie Marxovho teoretického odkazu, predovšetkým jeho ranej tvorby, ako aj pre ďalšie rozpracovanie marxistickej teórie človeka.

Raisa Kopsová

FILOZOFICKÝ REVIZIONIZMUS. PRAMENE, ARGUMENTY, FUNKCIE V IDEOLOGICKOM TRIEDNOM BOJI

Philosophischer Revisionismus. Quellen, Argumente, Funktionen im ideologischen Klassenkampf. Ed. Eberhard Fromm, Vera Wrona, Dietz Verlag, Berlin 1977, 475 s.

Aktuálne problémy ideologického triedneho boja v súčasnej epoche kladú pred marxisticko-leninskú filozofiu náročnú a zodpovednú úlohu — dôslednú a všestrannú analýzu a kritiku buržoáznej ideológie a revizio-

nizmu. Súčasný filozofický revizionizmus predstavuje pomerne širokú paletu rôznych smerov a prúdov, čerpajúcich svoj obsah z buržoáznych filozofických a sociologických teórií. Eklektický a fragmentárny charakter

rôznych revizionistických teórií poukazuje na to, že ťažiskom pôsobenia revizionizmu nie je jeho teoreticko-metodologická stránka, ale úsilie o politicko-ideologickú účinnosť v boji proti reálnemu socializmu a marxizmu-leninizmu.

Rozsiahlu analytickú, možno povedať v marxistickej literatúre v súčasnosti ojedinelú prácu, ktorá skúma vznik a vývin filozofického revizionizmu, jeho sociálne a teoretické zdroje, jeho podstatu a funkciu v ideologickom boji minulosti a súčasnosti, pripravil kolektív autorov Akadémie spoločenských vied pri ÚV Jednotnej socialistickej strany Nemecka. Práca je zhrnutím výsledkov výskumov a diskusí o otázkach filozofického revizionizmu, celá obsiahla problematika sa systematicky podáva v desiatich kapitolách.

V úvodnej kapitole *Ideologická ofenzíva marxizmu-leninizmu a boj proti filozofickému revizionizmu* podáva autorka W. Wrona hlbokú analýzu filozofického revizionizmu ako *buržoáznej* ideológie v robotníckom hnutí v pomerne širokom sociálnom, politickom a historickom kontexte. Revizionizmus od svojho vzniku vystupuje ako *internacionálny* jav. Sama jeho existencia a intenzívne vystupovanie v rôznych etapách v medzinárodnom robotníckom hnutí svedčia o jeho objektívnej sociálnej základni. Autorka poukazuje na všeobecnú a charakteristickú črtu revizionizmu, odhalenú V. I. Leninom, ktorou je myšlienka triedneho zmiernenia. Táto idea vzniká nevyhnutne ako reflexia sociálno-ekonomického postavenia *maloburžoázie* v kapitalistickej spoločnosti a práve táto vrstva tvorí východiskovú reálnu sociálnu základňu medzinárodného revizionizmu. Sociálne zdroje revizionizmu však nemožno striktno obmedziť len na maloburžoáziu. V. Wrona ukazuje, že ideológovia revizionizmu sú

ideológmi maloburžoázie nie preto, že by boli sami príslušníkmi tejto vrstvy, ale preto, že teoreticky nie sú schopní prekonať hranice maloburžoáznej praxe. Ale aj po odstránení sociálno-ekonomickej základne maloburžoázie v procese socialistickej revolúcie nemizne automaticky „maloburžoáznosť“ v socialistickej spoločnosti. Predovšetkým v ideologickej oblasti, vo vzťahu k vlastníctvu a k práci, v spôsobe života a v tradíciách existuje „maloburžoáznosť“ ako sociálno-psychologické správanie v rozličných vrstvách socialistickej spoločnosti bez toho, aby bola viazaná na určitý sociálny status. Práve tento dozívajúci jav využíva súčasná buržoázna ideológia a revizionizmus pri aktivizácii maloburžoázneho myslenia a správania v socializme.

Revizionizmus, ako ukazuje autorka, nerozvíja svoj teoretický obsah sám zo seba. Čerpá z filozofickej, historickej, ekonomickej a politickej oblasti buržoáznej ideológie, z rôznych „moderných“ koncepcií a v súčasnosti predovšetkým z buržoáznej kritiky Marxa a marxizmu. Prítom charakteristickou spoločnou metodologickou črtou revizionizmu a buržoáznej ideológie je absolutizácia, jednostranné chápanie určitých stránok alebo momentov v poznávacom procese, čo podmieňuje jednostrannosť a povrchnosť analýzy hlavne zložitých sociálnych javov a procesov.

V závere kapitoly V. Wrona podáva charakteristiku revizionizmu a reformizmu ako dvoch rozdielnych, ale úzko súvisiacich ideologických prúdov vnútri medzinárodného robotníckeho hnutia. Súčasný revizionizmus predstavuje oportunistickú ideológiu v komunistickom hnutí, ktorá sa pokúša pod heslami „modernizácie“, „obohatenia“, „autentickej interpretácie“ revidovať marxizmus-leninizmus a nahradíť ho buržoáznou ideológiou. Naproti tomu súčasný sociálreformizmus

je oportunistickou ideológiou vnútri socialistických a sociálnodemokratických strán. Reformizmus, ktorého historické zdroje siahajú ešte pred vznik marxizmu, vystupuje dnes principiálne ako antileninizmus. Jednotlivé prúdy a zoskupenia sociálreformizmu priznávajú marxizmus výlučne v zmysle svetonázorového pluralizmu ako jednu zo súčastí svojej ideologickej platformy spolu s buržoáznymi a maloburžoáznymi koncepciami.

Druhá kapitola *Hlavné etapy boja marxizmu-leninizmu proti filozofickému revizionizmu* sa zameriava na historickú periodizáciu marxisticko-leninskej kritiky filozofického revizionizmu v úzkej náväznosti na zmeny a nové fenomény reálneho spoločenského pohybu. Autor kapitoly H. Klein vymedzuje tri hlavné etapy: 1. boj marxizmu proti revizionizmu na prelome storočí, 2. polemika s revizionizmom a oportunizmom po víťazstve VOSR, 3. vznik a vývoj svetovej socialistickej sústavy ako počiatok novej etapy filozoficko-ideologického boja proti revizionizmu.

Prvá etapa začína v deväťdesiatych rokoch minulého storočia vznikom revizionizmu ako medzinárodného javu v rôznych formách. Treba súhlasiť s autorovým názorom, že všetky formy revizionizmu majú spoločnú sociálno-ekonomickú, politickú a ideologickú platformu. Základné filozofické línie revizionistickej antimarxistickej argumentácie vymedzuje H. Klein takto: popieranie materialistického charakteru marxizmu; stanovisko, podľa ktorého marxizmus nemožno spájať výlučne s určitou filozofiou a požiadavka zlúčenia marxizmu s inými, subjektívno-idealistickými filozofickými koncepciami; redukcia marxizmu na „čiste vedeckú“ metódu skúmania spoločnosti; eliminovanie materialistickej dialektiky z marxizmu; odmietanie vedeckého zdôvodnenia socializmu ako

fatalistického a požiadavka etického „doplnenia“ alebo „interpretácie“ socializmu; popieranie triednosti a straníckosti marxistickej filozofie. Táto etapa je nerozlučne spojená s teoretickou a praktickou činnosťou V. I. Lenina a jeho bojom proti revizionistickej ideológii a oportunistickej politike II. internacionály.

Víťazstvo VOSR znamenalo rozhodujúcu porážku revizionizmu a oportunizmu II. internacionály. Socializmus už nevystupuje ako iba vedecká teória, ale stáva sa reálnou praxou. V súvislosti s touto historickou skutočnosťou modifikuje sa aj centrum pozornosti revizionizmu a presúva sa hlavne na dve otázky: a) Popieranie možnosti vybudovania socializmu v jednej krajine a diskreditácia diktatúry proletariátu v Sovietskom Rusku ako „teroristického“ a „antihumánneho“ režimu. b) Odmietanie leninizmu ako marxizmu epochy imperializmu a jeho redukovanie na „praktickú“ filozofiu použiteľnú len v špecifických ruských pomeroch. Na týchto pozíciách sa zjednocujú dve základné línie filozofického revizionizmu. Ako uvádza autor, prvý z nich predstavuje Bucharin, Trockij a ich stúpenci a charakterizuje ju ako pokus o mechanistickú dezinterpretáciu materialistickej dialektiky, nadväzujúcu v mnohom na tradície bernsteinizmu a „austromarxizmu“. Druhú, po stránke javovej zdanlivo protikladnú pozíciu, sformulovali G. Lukács a K. Korsch vo forme novoheglovej interpretácie marxizmu.

Vznik a vývoj svetovej socialistickej sústavy ovplyvňuje zmenu revizionistickej argumentácie. Revizionizmus absolutizuje národné zvláštnosti a vytvára teórie tzv. národného komunizmu, spájajúce sa s požiadavkou „pluralistickej“ koncepcie marxizmu, „koexistencie ideí“. Filozofický revizionizmus sa usiluje vystupovať ako autentický

marxizmus a na báze opozície voči reálnemu socializmu sa spája so súčasnou buržoáznou antikomunistickou ideológiou.

Na bohatom materiáli zjazdových dokumentov a dokumentov z medzinárodných porád komunistických a robotníckych strán poukazuje autor na boj proti rôznym formám pravicového a „ľavého“ revizionizmu v súčasnosti.

Všeobecná kríza kapitalizmu ako spoločenského systému vystupuje výrazne do popredia najmä po víťazstve VOSR. Jeho nevyhnutnou teoretickou reflexiou a súčasťou je kríza buržoázneho filozofického myslenia, ktorá nachádza svoj zákonitý odraz aj vo filozofickom revizionizme. Analýzou týchto problémov sa E. Fromm zaoberá v tretej kapitole *Filozofický revizionizmus a kríza buržoáznej ideológie*. Ako hlavné črty krízy súčasnej buržoáznej filozofie charakterizuje autor *aktivizmus*, t. j. mnohostranné pokusy o vytvorenie širokej palety teórií a koncepcií ako reakcie na defenzívnu pozíciu a *eklekticismus*, ktorý vyplýva podľa E. Fromma z protirečivosti imperialistickej sociálnej reality, v ktorej je stále ťažšie a zložitejšie rozvíjať svetonázorové, spoločenskoteoretické predstavy z jednotnej teoretickej pozície. Všeobecné znaky krízy obsahuje v sebe aj filozofický revizionizmus, pričom nie je schopný ich teoretickej reflexie. Práve naopak, ako správne konštatuje autor, revizionizmus práve tieto krízové prejavy predkladá ako „tvorivý“ rozvoj marxizmu. Výraznou črtou súčasného revizionizmu je vydávanie krízy kapitalizmu, umocnenej dehumanizačnými dôsledkami VTR v tomto spoločenskom systéme, za krízu „moderného sveta“ vôbec. Na tomto základe buduje súčasný revizionizmus iluzórnu koncepciu „tretej cesty“ spoločenského vývinu, koncepciu socializmu s atribútmi „ľudskosti“, abstraktne chápanej „demo-

kracie“, ktorá ale neprekračuje sociálnu základňu kapitalizmu. Spoločná triedna pozícia buržoáznej ideológie a revizionizmu, zameraná *proti* reálnemu socializmu, vedie k ďalšej charakteristickej črte — *antikomunizmu*. Antikomunistický charakter revizionizmu sa prejavuje predovšetkým v dvojacom smere: ako politicko-ideologická pozícia proti reálnemu socializmu, predovšetkým v podobe *antisovietizmu*; ako teoreticko-svetonázorová pozícia proti marxizmu-leninizmu, predovšetkým v podobe *antileninizmu*.

Vo štvrtej kapitole *Podstatné črty revizionistického falšovania marxisticko-leninskej filozofie* podáva M. Hagen charakteristiku základných teoreticko-filozofických črt súčasného revizionizmu: 1. nahradenie materialistického základu marxisticko-leninského svetonázoru filozofickým idealizmom; 2. odtrhávajúce dialektiku od materializmu; 3. redukcia marxisticko-leninskej filozofie na metódu a kontrapozícia vedy a ideológie; 4. falšovanie historického materializmu na abstraktnú „filozofiu človeka“, odmietanie vedeckého zdôvodnenia historickej úlohy robotníckej triedy.

Filozofickému revizionizmu, ako správne tvrdí autor, je vlastná tendencia dezinterpretovať materialistický monizmus v zmysle tradičného mechanizmu. Hlavne v sociálnych teóriách sa súčasný revizionizmus usiluje o nahradenie materialistického monizmu „monizmom praxe“, v ktorom prioritou nadobúdajú ideálne momenty ako hybné sily vývoja spoločnosti. V tejto súvislosti autor ukazuje, ako sa v revizionistickej dezinterpretácii redukuje dialektika z materialistického učenia o všeobecnej vzájomnej súvislosti a vývoji na idealistický deštruktívny princíp kritiky všetkého jestvujúceho. Autor ďalej skúma, ako sa vzájomný vzťah vedy a ideológie, teórie a metódy transformuje v súčasnom revizio-

nízme dc ich absolútneho protikladu a k akým teoretickým a politickým dôsledkom vedie. Metodologickým východiskom revizionistickej dezinterpretácie marxizmu ako humanistickej „filozofie človeka“ je, ako uvádza M. Hagen, úsilie dokázať, že základom konkrétnych triednych vzťahov v spoločnosti je „všeobecný vzťah“ medzi abstraktne chápaným „človekom“ a „spoločnosťou“.

Po všeobecnom vymedzení filozofického revizionizmu a jeho ideologickej a sociálnej funkcie sú ďalšie kapitoly venované detailnej analýze najvýznamnejších teoretických zdrojov revizionizmu.

Kapitola *Vznik a vývin filozofického revizionizmu pod vplyvom novokantovstva* prináša analýzu príčin, hlavných smerov a dôsledkov pôsobenia novokantovstva vo filozofickom revizionizme. Jej autor S. Keil výstižne poukazuje, že „návrat ku Kantovi“ tak v marburskej, ako aj neskôr v bádenskej škole znamená v podstate kritiku Kanta „sprava“. Novokantovská filozofia sa stáva filozoficko-teoretickým základom revizionistických pokusov o „doplnenie“ a „obohatenie“ marxizmu na prelome storočí. Spoločnú platformu novokantovstva v interpretácii marburskej školy a skupiny maloburžoázných intelektuálov, ktorí boli organizačne spojení s robotníckym hnutím (Bernstein, Schmidt, Vorländer, Staudinger, Woltmann), skúma autor z dvoch základných aspektov: a) subjektívno-idealistická absolutizácia a mystifikácia aktívnej a tvorivej úlohy subjektu; b) odmietanie možnosti vedeckého zdôvodnenia socializmu a propagácia „etického socializmu“.

Filozofická koncepcia novokantovstva vychádza z tvorivej úlohy subjektu, avšak túto stavia proti objektívnosti spoločenského vývoja. Aj keď novokantovská argumentácia sa dá ča-

sovo obmedziť na prvú fázu revizionizmu, jej všeobecné metodologické postupy, hlavne metodológia historickej orientovanej bádenskej školy sa neskôr sprostredkovane cez novoheglovstvo stáva, podľa autora, podstatnou zložkou súčasného revizionizmu, vychádzajúceho obsahovo aj z iných podnetov buržoáznej filozofie. Autor výstižne poukazuje, že novokantovská subjektivistická pozícia v konečnom dôsledku vedie k etickému osnovaniu spoločenského vývoja a koncepcie socializmu. Novokantovský „etický socializmus“ postulovaný ako všeobecne ľudský a neuskutočniteľný ideál, odtrhnutý od materiálnych pomerov, prevzal revizionizmus na prelome storočia ako jednu zo základných myšlienok svojho programu „doplnenia“ a „vylepšenia“ marxizmu. Autor upozorňuje na to, že významná črta novokantovskej koncepcie, t. j. verbálne uznávanie socializmu, spojené s falšovaním jeho podstaty, je obsiahnutá v súčasnom revizionizme v rôznych modeloch „humánneho“, „ľudského“ alebo „demokratického“ socializmu.

Nosný element novokantovskej filozofie — subjektívny idealizmus — tvoril východisko pre novoheglovstvo. V protiklade k novokantovstvu, kde tento subjektívny idealizmus vystupuje vo forme transcendentálneho epistemologického princípu, usiluje sa novoheglovstvo vyhnúť otvorenému subjektivismu tým, že tento princíp funkčne premieňa na ontologický. Tým sa vytvára filozoficky zdôvodnená ilúzia prekonávania objektívnych daností a zákonitostí pomocou vedomia. Aktivistická filozofická koncepcia buržoázneho novoheglovstva v mnohých momentoch nadobúda vplyv hlavne v „ľavo“ orientovanom filozofickom revizionizme v dvadsiatych rokoch nášho storočia. Analýzou tejto problematiky sa zaoberá M. Hagen v kapitole *K pôsobeniu novoheglovstva vo filozofic-*

kom revizionizmu. Vplyv novoheglovstva sa podľa autora výrazne prejavuje u G. Lukácsa a aj K. Korsch a sprostredkovane cez týchto autorov preniká do súčasného revizionizmu orientovaného hlavne antropologicko-humanisticky. Autor zameriava pozornosť na analýzu pojmu *totality* u Lukácsa. Závažné a podnetné sú autove závery: namiesto boja materializmu a idealizmu, ktorý preniká celými dejinami filozofie, predkladá novoheglovstvo a revizionizmus ako základnú tendenciu vývoja filozofie boj racionalizmu a rozumu, t. j. dogmatickej a dialektickej filozofie; novoheglovský revizionizmus redukuje dialektiku na dialektiku subjektu a objektu. Nevyhnutným dôsledkom subjektivizácie dialektiky je aj popieranie leninskej teórie odrazu ako údajného pozostatku tradičnej dogmatickej filozofie. Dialektika sa eliminuje z oblasti prírodných vied a za jedínú oblasť pôsobenia dialektiky sa prehlasujú *ľudské dejiny*.

Kapitolu *Filozofické idey „austromarxizmu“ a ich recepcia v súčasnom pravicovom revizionizme a sociálreformizme* začína H. Klein pomerne rozsiahlou a hlboko fundovanou analýzou vzniku a pôsobenia „austromarxizmu“ ako jednej z foriem pravicového revizionizmu na začiatku 20. storočia. Teoretickým základom koncepcií M. Adlera, O. Bauera, F. Adlera, K. Rennera je eklektické spájanie marxizmu s novokantovstvom a machizmom, v prakticko-politickej oblasti prijíma „austroslavizmus“ niektoré idey F. Lassala, L. Trockého, ruských menševikov a sociáldarwinizmu. Aj napriek tomu, že „austroslavizmus“ ako hnutie je v súčasnosti historicky prekonaný, zachováva sa a v súčasnom revizionizme prežíva renesanciu jeho teoreticko-metodologický repertoár. Najväčšiu pozornosť sústreďuje autor na analýzu týchto problémov: „Austro-

marxizmus“, čerpajúc z Bernsteina, redukuje marxistickú filozofiu na „čistú vedu“ o spoločnosti a popiera jej ideologický rozmer. Predmetom marxizmu v interpretácii rakúskych teoretikov je skúmanie historického procesu „objektívnymi“, „čistými vedeckými“ metódami, izolovane od boja antagonistických tried, ich ideológie a politiky. Princíp straníckosti sa odmieta ako „subjektivistický“, marxizmus sa redukuje na akúsi odrodu empirickej sociológie. Metafyzická kontrapozícia vedy a ideológie, objektívnosti a straníckosti slúži na zdôvodnenie svetonázorového „pluralizmu“. Autor dospieva k záveru, že jadrom „austromarxistickej koncepcie dejín nie je spoločnosť vo svojom skutočnom historickom vývoji a sociálno-ekonomickej determinácii — ako konkrétno-historická spoločensko-ekonomická formácia — ale individuum, „zospoločenštný človek“. Pod týmto pojmom sa „spoločenskost“ človeka chápe ako vlastnosť vedomia, t. j. nevyvodzuje sa z predmetno-praktickej, objekt pretvárajúcej činnosti človeka, ale z *uvedomenia* si svojho „ja“ ako príslušníka druhu, člena spoločenstva.

V závere kapitoly autor uvádza hlavné politicko-ideologické závery „austromarxizmu“: 1. Pripúšťa sa možnosť „plurality marxizmov“ alebo „modelov socializmu“, ktorá údajne vyplýva z národných zvláštností „spoločenského bytia“. 2. Ideológia sa redukuje len na individuálne vedomie. 3. Popiera sa leninizmus ako nová etapa marxizmu a redukuje sa na „špecificky-východnú“ metódu, taktiku uplatnenia marxizmu v „zaostalých ekonomických pomeroch“.

Autor kapitoly *Antropologické falšovanie marxizmu-leninizmu v buržoáznej kritike marxizmu a filozofický revizionizmus* K. Werner sa v úvode zaoberá analýzou východísk a hlavných teoretických ideí filozofickej an-

topológii u Maxa Schelera. Antropologické koncepcie sú poznačené výraznou črtou individualizmu v chápaní človeka ako „autentickej“, jedinečnej osobnosti, egoistického „ja“, ktoré nie je „redukovateľné“ na žiadnu všeobecnú spoločenskú podstatu.

Autor ukazuje, ako sa v antropologickej dezinterpretácii v súčasnom revizionizme vydáva „teória človeka“ za jadro marxizmu a základ Marxovej koncepcie dejín. Zvláštnu úlohu nadobúda kategória praxe antropologickej chápaná ako „slobodné, tvorivé, historické bytie“. Celá marxistická filozofia sa redukuje na subjektívno-idealistickú „filozofiu praxe“ — praxe ako duchovnej činnosti. Vývoj spoločnosti sa v antropologicky orientovaných revizionistických teóriách dezinterpretuje ako vývoj „ľudskej prirodzenosti“, pričom celá koncepcia dejín sa zakladá na ústrednom pojme ahistoricky chápaného odcudzenia.

Maloburžoázne politické a svetónázorové pozície neformuluje len revizionizmus. Nachádzajú svoj výraz aj v koncepciách sformovaných na platforme súčasnej buržoáznej filozofie a ktorí svojím myslením nevychádzajú mimo sociálno-ekonomického a politického postavenia maloburžoázie v kapitalizme. Autori kapitoly *Súčasná maloburžoázna filozofia ako zdroj revizionizmu* E. Fromm a M. Hagen prinášajú bohatý teoretický materiál pri analýze maloburžoázných filozofických zdrojov súčasného revizionizmu. Hlavnú pozornosť sústreďujú predovšetkým na tri, podľa nášho názoru v súčasnosti najvlpyvnejšie prúdy maloburžoáznej filozofie a sociálnej teórie.

Prvým z nich je „kritická teória“ Frankfurtskej školy, ktorá mala podstatnú úlohu ako teoretické východisko revizionistickej argumentácie v šesťdesiatych rokoch. Pre Frankfurt-skú školu, ako správne uvádzajú au-

tori, je charakteristická redukcia dialektiky na spoločnosť a „kriticko-negatívna“ analýza „modernej spoločnosti“. Hoci „kritická teória“ a jej teoretické zdôvodnenie — „negatívna dialektika“ — skončila v pesimizme a rezignácii, filozofický revizionizmus, ktorý z nej čerpá, sa neustále usiluje zamerať ostré deštruktívnej kritiky proti reálnemu socializmu v ZSSR a socialistických krajinách.

Druhým prúdom, ktorý autori analyzujú, je „filozofia nádeje“, ako ju sformuloval Ernst Bloch. Charakteristickou črtou tejto maloburžoáznej filozofickej koncepcie je úsilie nahraďiť dôsledne vedeckú analýzu spoločenských zákonitostí mystickým princípom „nádeje“, „očakávania“ ako hlavného stimulu praktickej činnosti. Neodmysliteľnou súčasťou Blochovej filozofie je utopizmus. Autori ukazujú, že utopizmus, ktorý bol v období nerozvinutého kapitalizmu a tým aj triedneho uvedomenia proletariátu výrazným momentom predmarxistických sociálnych teórií, stáva sa v súčasnosti reakčným. Tretím prúdom je maloburžoázna teória človeka a spoločnosti budovaná na antropologizme, vychádzajúcom z neofreudistických názorov. V tejto súvislosti prinášajú autori kritickú analýzu pokusov o zlúčenie Marxa a Freuda, o využitie psychoanalýzy na osnovanie univerzálnej teórie spoločnosti a kultúry, v ktorej pretvorenie človeka budúcnosti nie je viazané na premenu sociálnych podmienok, ale na pretvorenie „animálnej podstaty človeka“.

Autor poslednej kapitoly *Sociálno-filozofické základy súčasného „ľavého“ oportunizmu* J. Dreher vychádza z analýzy koncepcií A. Gorza a E. Mandela, týkajúcich sa najmä problémov teoretického zdôvodnenia programu a taktiky súčasných „ľavičiar-ských“ anarchistických smerov a skupení. Koncepcia A. Gorza, ako uka-

zuje autor, je v podstate neoreformistický program v „ľavičiarkej“, pseudorevolučnej verzii. E. Mandel vychádza z trockizmu modifikovaného anarchosyndikalistickými elementmi. Autor podrobne skúma sociálnofilozofické, ekonomické názory súčasného „ľavého“ revizionizmu, rozoberá otázky taktiky a stratégie súčasného radikalizmu. Základným problémom u A. Gorzu je protirečenie medzi spoločenskou determináciou človeka, závislosťou jeho konania od objektívnej nevyhnutnosti a úsilím individua o realizáciu svojich osobnostných kvalít. Vyriešenie tohto protirečenia spája Gorz s projektom spoločnosti „iného“, „ľudského“ poriadku, ktorá je protikladná tak reálnemu socializmu, ako aj súčasnému kapitalizmu. E. Mandel vidí hlavnú revolučnú silu súčasnej epochy v „neintegrovaných“ sociálnych vrstvách (technickí a vedeckí pracovníci, intelektuáli a študenti) ako hlavného subjektu realizácie budúcej „ľudskej“ spoločnosti. V otázkach taktiky a stratégie sa Mandel a Gorz zhodujú na spoločnej koncepcii odmietania organizovanosti a uvedomelosti revoluč-

ného hnutia a vystupujú s požiadavkou oslobodenia revolučných síl spod „tlaku teórií“.

Na záver možno konštatovať, že recenzovaná práca tvorí významný a v súčasnosti veľmi aktuálny prínos do marxistickej analýzy a kritiky filozofického revizionizmu. Celá práca sa vyznačuje hlboko filozofickou, ideologickou a politickou analýzou problematiky. Opiera sa o široký záber literatúry a v závere prináša podrobnú a rozsiahlu bibliografiu pozostávajúcu z monografií, zborníkov, časopiseckých štúdií a dizertácií marxistických autorov. Recenzovaná publikácia nielenže pomáha objasniť už predtým sformulované problémy, ale predkladá aj nové stimuly pre ďalšiu prácu v oblasti skúmania a kritiky najmä súčasného filozofického revizionizmu. Náročný, ale prístupný postup a štýl uspokojí, podľa nášho názoru, tak vedeckovýskumné nároky filozofov-specialistov, ako aj prakticko-spoločenské a propagandistické nároky širšieho okruhu čitateľov.

Ladislav Kiczko

SBORNÍK PRACÍ FILOSOFICKE FAKULTY
1976, str. 187

BRNĚNSKÉ UNIVERSITY, roč. XXV, Brno

Pokračujúc v tradícii minulých rokov, prináša aj táto ročenka (vyšla v júli 1977) obsiahly súbor štúdií a recenzií, ktoré prezentujú dobrú teoretickú úroveň filozofických pracovníkov Univerzity J. E. Purkyně v Brne. Problematika statí je rôznorodá. Zastúpené sú užšie a špeciálnejšie otázky (Antonín Jašek: *Súčasná teória vzťahu organizmu k prostrediu a dialektika*), značná pozornosť sa venuje kritike súčasných nemarxistických filozofických a sociologických teórií (I. Holzbachová: *Človek v štrukturalistickej kritike antropologizmu*, H. Havlasová: *K niektorým psychoanalytickým kon-*

cepciám človeka a jeho dejín, P. Pácl: *Problém voľného času v súčasnej západnej sociológii*), sú tu ďalej historicko-filozofické štúdie (M. Daňhel: *Stredoveký majster dialektiky*, E. Radvan: *K niektorým problémom v chápaní prirodzeného práva u Thomasa Hobbesa*, J. Nechutová: *Jaroslav Ludvíkovský a filozofia*) a konečne sú pripojené aj tri príspevky — prednášky, ktoré odznali na rozličných konferenciách v ČSSR a v Moskve (G. G. Davtan: *Mierová koexistencia a ideologický boj v súčasnej dobe*, A. O. Nelep: *Predmet a obsah metodiky výuky marxisticko-leninskej filozofie*, I. Hodov-